

Stanisław Majewski

Współpraca międzynarodowa w dziedzinie oświaty i jej rola w procesie jednoczenia Europy – tradycje i współczesność

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 15, 215-224

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Majewski

WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA W DZIEDZINIE OŚWIATY I JEJ ROLA W PROCESIE JEDNOCZENIA EUROPY – TRADYCJE I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Pojęcie integracji europejskiej nie jest osiągnięciem czasów współczesnych. Dążenia do uczynienia z Europy wspólnego pod względem społeczno-ekonomicznym, politycznym i kulturowym organizmu sięgają już czasów przełomu cywilizacji starożytności i średniowiecza. O ile jednak w dwóch pierwszych dziedzinach zawsze powstawały napięcia i konflikty, kultura była tą dziedziną, która pokonywała partykularne interesy, przekraczała granice państw i łączyła różne narody. Słusznie zatem stwierdza J. Krasuski, że:

wśród czynników jednoczących Europę średniowieczną dominującą rolę odegrała kultura, mająca swe źródła jakby w dwóch płaszczyznach. Pierwsza to wielka tradycja hellenistyczna, która tworzyła niegdyś jedność kulturalną imperium rzymskiego, płaszczyzna druga zaś to kultura chrześcijańska, której początki sięgają już I wieku naszej ery. Te główne nurty mieszają się później z kulturami ludów barbarzyńskich – germańskich, słowiańskich i innych¹.

Odtąd chrześcijaństwo za sprawą Konstantyna Wielkiego otrzymało prawo obywatelstwa w cesarstwie rzymskim po edyktie mediolańskim w 313 r., rozpoczął się ważny proces tworzenia nowej cywilizacji. Jak pisze T. Manteuffel, chrześcijaństwo uratowało dorobek cywilizacji antycznej, przechowując głównie w klasztorach dzie-

¹ J. Krasuski, *Edukacja jako czynnik integrujący Europę na przestrzeni dziejów*, w: *Edukacja młodego pokolenia Polaków i Ukraińców w kontekście integracji Europejskiej. Nadzieje i zagrożenia*, pod red. E. Kuchy i E. Kłosa, Lublin 1998, s. 27.

ła literackie, naukowe i filozoficzne, a także częściowo szkoły starożytne. Po upadku cesarstwa zachodniorzymskiego zaczęły tworzyć się państwa europejskie stopniowo przyjmujące chrześcijaństwo. W ten sposób kultura antyczna w połączeniu z judaistyczną, chrześcijańską, a potem arabską tworzyły zręby średniowiecznej cywilizacji europejskiej. Dążenia uniwersalistyczne zrealizował po części Karol Wielki, tworząc ogromne cesarstwo. Zmierzał on także do rozwoju oświaty wśród duchownych i świeckich. Za zgodą papieża zobowiązał biskupów do organizowania szkół dla duchownych, zlecił udostępnianie szkół klasztornych osobom świeckim. Ideę międzynarodowej współpracy w dziedzinie naukowej w średniowieczu realizowały uniwersytety, korporacje profesorów i studentów. Jak pisze J. Le Goff, „wielkie uniwersytety z XIII w. – Paryż, Bolonia i Oksford mają profesorów i studentów z całego świata chrześcijańskiego i dają dyplomy uprawniające do nauczania wszędzie”². Międzynarodowym językiem intelektualistów zarówno w średniowieczu, jak też odrodzeniu była łacina. Wybitni przedstawiciele kultury i oświaty okresu renesansu całej Europy współpracowali ze sobą, a Polska już od XI w. wносиła swój wkład do kultury chrześcijańskiej Europy. Podziały religijne, wojny, konflikty narodowościowe dezintegrowały Europę, a proces ten nasilił się w XIX i początkach XX w. Dwudzieste stulecie zapowiadane przez E. Key jako stulecie dziecka przyniosło konflikty najbardziej bolesne w postaci dwóch wojen światowych, które pochłonęły miliony ofiar ludzkich i ogromne, trudne do policzenia straty materialne. Po I wojnie światowej powstała pierwsza powszechna organizacja międzynarodowa, której celem było utrzymanie pokoju i współpracy na świecie. Powstała z inicjatywy prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrowa Wilsona, a jej pakt został przyjęty jako część traktatu wersalskiego podpisanego 28 czerwca 1919 r. Liczba członków Ligi Narodów, bo o niej tu mowa, ulegała zmianom, najwięcej – 58 krajów należało do niej w 1937 r. Mimo że wspomniana organizacja nie zdołała stworzyć skutecznych mechanizmów utrzymania pokoju, to jednak wiele jej inicjatyw zasługuje na podkreślenie. Zapoczątkowała bowiem międzynarodową współpracę w różnych dziedzinach, w tym także na niwie kultury i oświaty. Słusznie zauważył w 1930 r. Adam Zieleńczyk, że „idea ta, międzynarodowej współpracy w różnych dziedzinach działalności kulturalnej wydaje się też znamieną dla naszych – powojennych czasów, pomimo przecież wzrostu uświadomienia odrębności narodowych. Równoległe z pogłębianiem świadomości wśród narodów wszystkiego tego, co je dzieli, rośnie potrzeba zrozumienia tego, co je łączy”³.

Po katastrofie I wojny światowej zarówno politycy, jak i pedagodzy zaczęli sobie uświadamiać, że pokoju nie da się utrzymać, jeżeli idea ta nie będzie systematycznie zaszczepiana w świadomości młodych pokoleń. Zwrócono więc uwagę na wychowanie w duchu pokojowym dzieci i młodzieży. W tym celu powołano w 1925 r. przy

² J. Le Goff, *Kultura średniowiecznej Europy*, Warszawa 1994, s. 488.

³ A. Zieleńczyk, *Międzynarodowe Towarzystwa Pedagogiczne*, „Oświata i Wychowanie” 1930, z. 10, s. 939.

Lidze Narodów Międzynarodowe Biuro Wychowania, którego celem było stworzenie ośrodka informacyjnego i badań naukowych nad wychowaniem dzieci i młodzieży. W roku 1929 Biuro stało się organizacją międzynarodową. Członkami mogły być instytucje i osoby prywatne interesujące się wychowaniem. Zadania Biura sformułował statut tej organizacji w następujący sposób:

Pracując w duchu międzynarodowego współdziałania, przestrzega ono absolutnej neutralności we wszystkich sprawach narodowych, politycznych, filozoficznych i wyznaniowych. Będąc organem badawczym i dokumentacyjnym, pracuje ono wyłącznie w duchu naukowym i obiektywnym. Działa w dwu kierunkach: ześrodkowuje dokumentację dotyczącą nauczania publicznego i prywatnego; interesuje się badaniami naukowymi w swej dziedzinie i przeprowadza własne ankiety eksperymentalne lub statystyczne, których wyniki będą podawane do wiadomości nauczycieli⁴.

Polska reprezentowana przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego była członkiem założycielem zreorganizowanego w 1929 r. Biura, wpłacającym składkę i utrzymującym własnego współpracownika. Działalność Biura już w okresie międzywojennym miała szeroki zasięg, gdyż instytucja ta posiadała 190 korespondentów w 70 krajach, którzy dostarczali informacji potrzebnych do prowadzenia analiz porównawczych. W roku 1927 w Pradze organizacja ta urządziła konferencję międzynarodową nt. „Pokój przez szkołę”, a rok później w Luksemburgu sympozjum „Dwujęzyczność a wychowanie”. W roku 1929 w Genewie była inicjatorem zjazdu i ogólnoświatowej wystawy pedagogicznej. Współpracowała również ze słynnym Instytutem Naukowym Wychowania im. J. J. Rousseau. Na uwagę zasługuje także działalność Ligi Międzynarodowej Nowego Wychowania, powstałej w Londynie w 1921 r., mającej swoje przedstawicielstwa w 44 krajach świata. Organem naukowym tego stowarzyszenia było czasopismo „The New Era”, na łamach którego w 1930 r. ukazały się artykuły poświęcone szkolnictwu polskiemu.

Jednym z kluczowych problemów międzynarodowych była obrona praw dziecka. W roku 1920 powstało Zjednoczenie Międzynarodowe Pomocy Dzieciom. Głównym zadaniem tej organizacji było niesienie międzynarodowej pomocy dzieciom cierpiącym na skutek konsekwencji wojny. W roku 1924 opublikowana została słynna „Deklaracja Genewska”, którą rozpowszechniono w dziesiątkach tysięcy egzemplarzy, po powszechnym zjeździe tej organizacji w Genewie w 1925 r. Towarzystwo to skoncentrowało się na pomocy dzieciom pokrzywdzonym przez wojnę, wydając ponad 100 mln franków w złocie na rzecz głodnych dzieci Wiednia, Budapesztu i Berlina, po wojnie dzieciom zbiegów rosyjskich w Konstantynopolu i na Bałkanach, ofiarom głodu w Grecji, Bułgarii, Albanii po trzęsieniach ziemi⁵.

Organizacji międzynarodowych bezpośrednio lub pośrednio zaangażowanych w działalność oświatową było 476, w tym Polska brała aktywny udział w 197 organi-

⁴ T. Gumuła, S. Majewski, *Współczesne systemy edukacyjne*, Kielce 1995, s. 7.

⁵ A. Zielińczyk, *Międzynarodowe Towarzystwa*, s. 946.

zacjach. Można spośród nich wymienić 35 organizacji ściśle pedagogicznych, prowadzących współpracę na niwie wychowania. Mimo szerokiej stosunkowo współpracy międzynarodowej, Lidze Narodów i powstających z jej inspiracji organizacjom nie udało się zachować pokoju światowego.

Lata 1918–1939 były pełne konfliktów i agresji, które w konsekwencji doprowadziły do wybuchu II wojny światowej. Zahamowała ona nie tylko współpracę międzynarodową, ale także rozwój szkolnictwa i oświaty w wielu krajach.

Po zakończeniu największego w dziejach ludzkości konfliktu zbrojnego, idea współpracy narodów i państw na rzecz utrzymania pokoju odżyła ze zdwojoną siłą. Przejęła ją Organizacja Narodów Zjednoczonych. Konferencja założycielska tej organizacji rozpoczęła się 25 kwietnia 1945 r. w San Francisco z udziałem 50 państw, a po dwóch miesiącach obrad 26 czerwca podpisano tam Kartę Narodów Zjednoczonych, która weszła w życie 24 października tegoż roku. Za główne cele ONZ uznano działanie na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa, ochrony praw człowieka, poszanowania zobowiązań międzynarodowych oraz wspierania gospodarczego i społecznego rozwoju narodów świata⁶.

ONZ podjęła także współpracę międzynarodową w dziedzinie oświaty. W dniu 16 listopada 1945 r. na Konferencji Ministrów Oświaty Narodów Zjednoczonych opracowano konwencję dotyczącą zasad tej współpracy, a na posiedzeniu 27 czerwca 1946 r. Rada Ministrów uchwaliła, by ratyfikować konwencję ONZ w sprawie powołania Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO). Polska znalazła się w grupie członków założycieli tej organizacji. Założyciele UNESCO uznali wspólne zasady współpracy, polegające na umożliwieniu wszystkim pełnego i równego wychowania, nieskrepowanego dążenia do obiektywnej prawdy i swobodnej wymiany idei i wiedzy. W statucie UNESCO czytamy, że będzie ona „popierać – przez wychowanie, naukowe i kulturalne stosunki między narodami świata – cele zmierzające do pokoju międzynarodowego i powszechnej pomyślności ludzkości, dla których Organizację Narodów Zjednoczonych ustanowiono i które jej Karta proklamuje”⁷.

Dla osiągnięcia powyższych celów UNESCO zobowiązało się działać w następujących kierunkach:

- czynnie popierać wzajemne poznawanie i rozumienie się narodów za pomocą wszelkich sposobów masowego komunikowania się i zalecać w tym celu takie umowy międzynarodowe, jakie mogą być konieczne dla popierania swobodnego obiegu idei w słowie i obrazie,
- energicznie popierać wychowanie powszechne i szerzenie kultury przez współpracę z członkami – na ich żądanie w rozwoju działalności wychowawczej, przez ustanowienie współpracy między narodami, mającej na celu popieranie równych możliwości wychowawczych, bez względu na rasę, płeć lub inne ekonomiczne czy

⁶ Por. B. Bankowicz, M. Bankowicz, A. Dudek, *Leksykon historii XX wieku*, Kraków 1996, s. 403.

⁷ „Nowa Szkoła” 1946, nr 6–9, s. 83–85.

społeczne różnice, przez proponowanie metod wychowawczych najodpowiedniejszych dla wyrobienia w dzieciach na całym świecie poczucia odpowiedzialności za wolność,

- pielęgnować, rozwijać i rozpowszechniać wiedzę, zapewniając ochronę i opiekę światowemu dziedzictwu ksiązek, dzieł sztuki i pomników historii i nauki oraz polecając narodom zainteresowanym zawieranie niezbędnych w tym celu konwencji międzynarodowych⁸.

Pierwsza wielka konferencja międzynarodowa UNESCO odbyła się w Paryżu w dniach 19 XI – 10 XII 1946 r. z udziałem delegacji 48 państw. Wydano pierwszą 200-stronicową publikację zawierającą wszystkie najważniejsze dokumenty związane z działalnością organizacji. W ramach miesiąca UNESCO wyświetlono serię filmów naukowych, zorganizowano międzynarodowe wystawy – pedagogiczną, sztuki współczesnej, awiacji, urbanistyki⁹. Przyjęto niezwykle szeroki program prac w dziedzinie oświaty, bibliotek i muzeów, nauk społecznych, humanistycznych, filozofii, nauk ścisłych i przyrodniczych, informacji sztuki, odbudowy oświaty nauki i kultury.

W najbardziej nas interesującej sferze oświaty uznano za najważniejsze:

- stworzenie ośrodka koordynującego międzynarodową wymianę młodzieży szkolnej, uniwersyteckiej nauczycieli, profesorów itd.,
- wydawanie „Rocznika Międzynarodowego Oświaty” i opracowywanie statystyki oświatowej,
- organizowanie kursów dla oświatowców w różnych krajach, celem poznania metod nauczania i międzynarodowego zbliżenia,
- analizę międzynarodową podręczników szkolnych,
- opracowanie projektu minimum oświaty podstawowej,
- opracowanie karty praw nauczycieli mającej na celu poprawę ich warunków,
- zajęcie się oświatą dla dorosłych oraz problemem dzieci pokrzywdzonych w niektórych krajach, w celu zapewnienia im opieki międzynarodowej po zlikwidowaniu działalności UNRA¹⁰.

Warto zauważyć, że były to zadania na bliższą i dalszą przyszłość. UNESCO zajęło się obliczaniem strat oświatowych w krajach okupowanych i będących teatrem wojny, asygnując na te cele określone fundusze pieniężne. Po 20 latach działalności, w 1965 r. liczba członków UNESCO wynosiła już 118 państw¹¹.

Trudno jest w niniejszym opracowaniu przedstawić wszystkie inicjatywy tej organizacji na rzecz rozwoju oświaty. Niewątpliwie kluczowym problemem jest alfabetyzm we współczesnym świecie ogarniający wiele państw i narodów, a zwłaszcza

⁸ Por. *Organizacja i funkcjonowanie współczesnych systemów edukacyjnych*, pod red. T. Gumuły, J. Krasuskiego, S. Majewskiego, cz. I, Kielce 1994, s. 9.

⁹ „Nowa Szkoła” 1947, nr 1–2, s. 57–63.

¹⁰ UNRA (1943–1947) United Nations Relief and Rehabilitation przeznaczyla na pomoc i odbudowę 3941 mln dolarów, w tym w Polsce 453 061 tysięcy.

¹¹ Chronologiczny spis wydarzeń ilustrujących rozwój działalności UNESCO od chwili jej utworzenia do 1965 r. opublikowano w „Biuletynie Polskiego Komitetu do spraw UNESCO” z 1966 r., nr 8(93), s. 16–22.

cza regiony słabo rozwinięte ekonomicznie, nazywane często krajami trzeciego świata. Tym problemem UNESCO interesowało się od początków swej działalności. W dwudziestolecie swego istnienia opublikowano wyniki ankiety. Okazało się, że 700 mln osób dorosłych, to jest 44% całej ludności świata, stanowią analfabeci, a 52% dzieci w wieku szkolnym nie korzysta z nauki z powodu braku szkół i nauczycieli. W niektórych regionach o gęstym zaludnieniu, np. w Azji liczba analfabetów w latach 1950–1960 znacznie wzrosła, zaś kraje powstające w wyniku rozpadu kolonializmu nie miały ani bazy materialnej ani nauczycieli, nie mówiąc już o środkach budżetowych na rozwój oświaty. UNESCO uruchomiła szereg programów oświatowych wspomagających te kraje.

Natomiast w krajach rozwiniętych lata 60. to okres tzw. eksplozji oświatowej, objawiającej się rozwojem wszystkich szczebli szkolnictwa, a w konsekwencji wzrostem skolaryzacji w tych państwach. UNESCO starało się dopomagać rządów różnych krajów w koordynowaniu tego rozwoju. Przedmiotem zainteresowania tej organizacji były różne dziedziny: nauki ścisłe, przyrodnicze, społeczne, zagadnienia kultury, informacja międzynarodowa itp. Pod auspicjami UNESCO rok 1970 został oficjalnie proklamowany Międzynarodowym Rokiem Oświaty. Przez cały następny okres cele UNESCO pozostały podobne. Warto także przypomnieć, że od 1969 r. Międzynarodowe Biuro Wychowania zostało włączone w skład UNESCO¹².

Szczególnym aspektem współpracy międzynarodowej stało się przyjęcie deklaracji, konwencji i paktów praw człowieka. Nie pominięto w nich uniwersalnych praw do edukacji. Kluczową deklaracją całej ludzkości stała się Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w Paryżu 10 grudnia 1948 r. Dokument ten stanowi niewątpliwie jedno z największych i najtrwalszych osiągnięć ONZ. Deklaracja, przetłumaczona na większość języków świata, zbiera i porządkuje niezbywalne i naturalne prawa człowieka, który od lat toczy walkę o swoją godność i wolność. W art. 2 Deklaracji czytamy, że każdy człowiek posiada wszystkie prawa i wolności w niej zawarte, „bez względu na jakiejkolwiek różnice rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych i innych, narodowości, pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub jakiegokolwiek innego stanu”¹³. W Deklaracji znalazły się także prawa dotyczące edukacji. W art. 26 czytamy, że „każdy człowiek ma prawo do nauki. Nauka jest bezpłatna, przynajmniej na stopniu podstawowym. Nauka podstawowa jest obowiązkowa. Oświata techniczna i zawodowa jest powszechnie dostępna, a studia wyższe są dostępne dla wszystkich na zasadzie równości w zależności od zalet osobistych”¹⁴. Deklaracja potwierdza, że celem nauczania jest pełny rozwój osobowości, wychowanie w duchu pokoju, tolerancji i przyjaźni między narodami. Ważne jest sformułowanie, że rodzice mają prawo pierwszeństwa w wyborze nauczania, które ma być dane ich dzieciom. To stwierdzenie jest ważną

¹² *Organizacja i funkcjonowanie współczesnych systemów*, s. 212.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

wytyczną dla budowania pluralistycznych systemów oświatowych w państwach demokratycznych.

Z postanowieniem omawianej Deklaracji dobrze korespondują założenia Konwencji o Prawach Dziecka uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1989 r. Naczelną myślą Konwencji jest idea, że ludzkość winna dać dzieciom to, co ma najlepszego. W Konwencji również uznano prawo dziecka do nauki, które wyraża się w realizacji następujących zasad:

- nauczanie podstawowe winno być obowiązkowe i bezpłatne dla wszystkich,
- należy wspierać różnorodne formy szkolnictwa średniego zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego, by uczynić dostępne dla każdego dziecka, rozwijając także formy pomocy finansowej dla uczniów,
- za pomocą wszelkich właściwych środków uczynić trzeba szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności,
- należy udostępnić wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe,
- należy podjąć kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia porzucania nauki.

W Konwencji stwierdza się, że sygnatariusze będą pobierać i rozwijać współpracę międzynarodową w dziedzinie oświaty w kierunku likwidacji analfabetyzmu oraz dostępu do wiedzy naukowo-technicznej i nowoczesnych metod nauczania¹⁵.

Postanowienia obu omawianych wyżej dokumentów były upowszechniane w demokratycznych państwach świata. Polska oczywiście obie konwencje wprowadzała w życie, ale w okresie PRL nie analizowano w szkołach ich treści na tyle, by znane były wszystkim uczniom i ich rodzicom. Znamienne jest, że jednym z pierwszych poczynań pierwszego niekomunistycznego rządu w Polsce Tadeusza Mazowieckiego było, za pośrednictwem ministra edukacji narodowej Henryka Samsonowicza, przekazanie do wszystkich szkół powyższych dokumentów z zaleceniem omówienia na radach pedagogicznych, wśród uczniów oraz rodziców. Nawiązanie do powyższych konwencji znalazło się także w nowym polskim prawie szkolnym opracowanym po 1989 r. W Ustawie o systemie oświaty z 7 września 1991 r. znajduje się odniesienie do postanowień powyższych dokumentów, wartości chrześcijańskich i uniwersalnych zasad etyki. Ustawa uznaje także prawo pierwszeństwa rodziców do wyboru edukacji ich dzieci odpowiadających ich przekonaniom. Od roku 1989 w Polsce zaczęła kształtować się zarówno pod względem programowym, jak i organizacyjnym pluralistyczny system szkolnictwa, oparty w swych założeniach wychowawczych na zasadach: solidarności, demokracji, tolerancji, sprawiedliwości i wolności¹⁶.

Postanowienia dotyczące oświaty znalazły się w europejskich i ogólnoświatowych paktach praw człowieka, a także dokumentach wypracowanych przez Wspólnotę

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Dz. U. RP, 1991.

Europejską. W dniu 9 grudnia 1989 r. przywódcy państw i rządów Wspólnoty Europejskiej przyjęli na posiedzeniu w Strasburgu „Kartę podstawowych praw socjalnych pracobiorców w krajach Wspólnoty Europejskiej”. Znajdują się w niej takie prawa, jak: swoboda wyboru i wykonywania zawodu, sprawiedliwego wynagradzania za pracę, prawa do wypoczynku, ochrony socjalnej, swobodnego zrzeszania się i negocjowania umów zbiorowych. W zakresie praw oświatowych w Kartie czytamy, że:

każdy pracobiorca we Wspólnocie Europejskiej powinien mieć dostęp do kształcenia zawodowego i możliwość korzystania z niego podczas całego okresu pracy zarobkowej. (...) Odpowiednie lokalne ciała publiczne, przedsiębiorstwa lub partnerzy socjalni powinni w granicach swoich kompetencji tworzyć przesłanki do dokończania się i podnoszenia kwalifikacji, umożliwiającą każdemu pracobiorcy przekwalifikowanie się, zwłaszcza w ramach urlopu szkoleniowego, dokończanie i przede wszystkim zdobywanie nowej wiedzy odpowiadającej rozwojowi techniki¹⁷.

Znamienne są też sformułowania Europejskiego Forum Wolności w Oświacie, obradującego w Helsinkach w dniach 27–30 maja 1991 r. Przyjęło ono „Memorandum w sprawie roli oświaty w procesie jednoczenia Europy”. Czytamy w apelu tego forum m.in. „My – rodzice, nauczyciele, wychowawcy, przedstawiciele nauk pedagogicznych i administratorzy szkół z 14 krajów Europy wolni ludzie poczuwamy się do obowiązku przejęcia odpowiedzialności za kształcenie naszych dzieci”¹⁸. Wolność i odpowiedzialność w oświacie realizuje się poprzez spełnienie szeregu postulatów wynikających z omówionych wyżej dokumentów międzynarodowych. Uczestnicy Forum stwierdzają, że „prawo do wychowania i oświaty stanowi (...), wyraz godności ludzkiej każdego dziecka, jego prawa do rozwoju, indywidualnego prawa do stania się człowiekiem – prawa także dziecka niepełnosprawnego”. W Memorandum znalazły się tak fundamentalne do spełnienia postulaty, jak:

- wspieranie rozwoju każdego dziecka zgodnie z jego indywidualnością,
- zagwarantowanie nauczycielom pozycji prawnej umożliwiającej mu niezależność fachową wspartą odpowiednim zabezpieczeniem materialnym,
- zbudowanie różnorodności szkolnictwa wyrażającej się w wielorodności form i rodzajów szkół, treści i metod nauczania,
- jawności w oświacie polegającej na tym, że każda szkoła powinna podawać do wiadomości swe cele, treści i metody oraz sytuację prawną i gospodarczą. Na tej podstawie powinny się rozwijać odpowiednie formy kontroli społecznej zapobiegające umniejszaniu praw dziecka.

W Memorandum docenia się rolę państwa w organizowaniu szkolnictwa, ale jednocześnie gwarantuje się prawo do zakładania i prowadzenia szkół i placówek kształcenia nauczycieli na bazie niepaństwowej. Zagwarantowanie wolności szkolnictwa publicznego jest zadaniem państwa. Całe szkolnictwo winno być pod kontrolą pu-

¹⁷ *Organizacja i funkcjonowanie współczesnych systemów*, s. 230.

¹⁸ Tamże.

bliczną. Jednak kontrola państwa powinna ograniczać się do zgodności działalności szkoły z prawem. W końcu podkreśla się w omawianym dokumencie prawo rodziców do decydowania o wyborze szkoły dla dzieci, zanim same będą mogły o tym decydować.

Kolejnym przykładem współpracy międzynarodowej są wspólne kongresy i konferencje naukowe oraz raporty międzynarodowe o stanie oświaty. Rozwój różnych form edukacji w poszczególnych krajach jest nierównomierny. Pierwszą powojenną diagnozę w dziedzinie oświaty i wychowania opracowała powołana przez UNESCO Komisja pod przewodnictwem E. Faure'a, której raport w oryginale opublikowano w 1972 r.

Po II wojnie światowej, po okresie odbudowy oświaty nastąpił czas eksplozji oświatowej wyrażający się rozwojem różnych form edukacji i wzrostem poziomu skolaryzacji w wysoko rozwiniętych państwach świata. Z drugiej strony w krajach tzw. trzeciego świata nie uporano się z wieloma problemami oświatowymi, choćby problem analfabetyzmu. Pojawiła się też krytyka szkoły jako instytucji. Dlatego konieczną stała się ogólna diagnoza stanu oświaty, jak też zarysowanie perspektyw wspólnego rozwoju. W Raporcie Klubu Rzymskiego stwierdzono, że problemy globalne są wyzwaniem dla ludzkości. Autorzy przewidywali, że ludzkość będzie zmagać się ze złożonością świata. Dystans między nią a zdolnością sprostania jej – nazwali „luką ludzką”. W raporcie rozważano, w jaki sposób uczenie się może dopomóc w zwarceniu owej „luki ludzkiej”. Raporty te, zarówno E. Faure'a jak i Klubu Rzymskiego, miały także inną wymowę. Ukazywały się bowiem w czasie, kiedy po okresie rozkwitu, oświata weszła w okres stagnacji a nawet kryzysu. Zwiększenie nakładów finansowych, tworzenie nowych etatów dla psychologów, pedagogów, lekarzy nie przekładała się w prosty sposób na postęp w dziedzinie oświaty.

Szukano zatem nowych metod przeprowadzania reform oświatowych, aby te prowadziły do postępu. Na ogół wszędzie przyjmowano metodę ewolucyjnych zmian, przyjmując strategię szkoły permanentnie doskonałej. Ogromne zasługi w wyborze najlepszych strategii reform edukacyjnych ma pedagogika porównawcza – subdyscyplina pedagogiczna zajmująca się analizowaniem, wartościowaniem i ocenianiem różnych problemów związanych z funkcjonowaniem systemów oświatowych w różnych krajach, w powiązaniu z ich rozwojem politycznym, społeczno-ekonomicznym i kulturalnym. Współpracę koordynują obecnie liczne organizacje i stowarzyszenia pedagogiki porównawczej, które zjednoczyły się w Światową Radę Towarzystw Pedagogiki Porównawczej powstałą w 1970 r. W roku 1961 powstało Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej w Europie, zaś w 30-lecie jego istnienia powstało Polskie Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej, przyjęte do wyżej wymienionej organizacji ogólnoświatowej. Badania komparatystyczne nadal aktywnie wspiera UNESCO, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), a także organizacje Wspólnoty Europejskiej. Trudno wyobrazić sobie proces integracji europejskiej bez wymiany doświadczeń i gromadzenia informacji, dotyczących zjawisk oświatowych w różnych krajach. Największą skomputeryzowaną bazą informatyczną jest ERIC (Edu-

cational Resources Information Center). Upowszechnianiu danych służą liczne wydawnictwa, zaś do najważniejszych należy *Statistical Yearbook*. Dane czerpane z tych źródeł wykorzystywane są w setkach prac komparatystycznych.

Jak zaznaczono, współpraca międzynarodowa rozwija się również poprzez liczne spotkania, kongresy i konferencje naukowe, w których aktywnie uczestniczą też przedstawiciele Polski. W ostatniej dekadzie XX w. współpraca ta nabrała nowego wymiaru w związku z przemianami ustrojowymi w krajach Europy środkowo-wschodniej. Potwierdziły się wcześniejsze spostrzeżenia Pedro Rosello – wicedyrektora BIE, że po wielkich przełomach politycznych i społecznych następuje z reguły okres reform w dziedzinie oświaty i wychowania. Wspomniano już o Polsce, gdzie w 1991 r. sejm uchwalił nową ustawę o systemie oświaty. Również w innych krajach postkomunistycznych tworzą nowe ramy prawne funkcjonowania oświaty, uwzględniając takie zasady demokratycznego szkolnictwa, jak: pluralizm oświatowy, wyrażający się w istnieniu szkół państwowych, samorządowych i prywatnych, prawo każdego obywatela do inicjatyw oświatowych, prawo rodziców do decydowania o kierunkach wychowania ich dzieci, wspomagającą rolę szkoły w wychowaniu wobec rodziny, prawo do edukacji religijnej dzieci w szkole, zdecentralizowany model zarządzania szkolnictwem, autonomię i neutralność szkoły wobec wpływów politycznych itp.¹⁹

W podsumowaniu można zauważyć, że do spraw, które dzielą współczesną Europę i świat, najczęściej należą problemy polityczne, ekonomiczne, finansowe, najłatwiej zaś, mimo różnorodności narodowych, religijnych, rasowych, można porozumieć się w sferze kultury i oświaty, co widać także w procesach negocjacyjnych wejścia do Unii Europejskiej nowych krajów.

¹⁹ C. Kupisiewicz, *Szkolnictwo w procesie przebudowy. Geneza i kierunki reform oświatowych 1945–1995*, wyd. 3, Warszawa 1996.